जगदीश घिमिरेको साबिती उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभाग, भरतपुर, चितवनको
स्नातकोत्तर तह (एम्.ए.), द्वितीय वर्षको
दसौँ पत्रको प्रयोजनार्थ
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

विकास गौतम

शैक्षिक सत्र २०६३-०६५
त्रि.वि. दर्ता नं. ६-१-३०१-४७-९७

नेपाली विभाग

वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
भरतपुर, चितवन
सन् २०१२/वि.सं. २०६८

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय

वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली विभाग

भरतपुर, चितवन

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस भरतपुर, चितवनका विद्यार्थी विकास गौतमले स्नातकोत्तर तहमा नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनको लागि प्रस्तुत गर्नुभएको **जगदीश घिमिरेको साबिती उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन**को शोधपत्र सोही प्रयोजनका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

प्रा.डा. नारायणप्रसाद खनाल ________________

विभागीय प्रमुख हस्ताक्षर

सहप्राध्यापक कपिलमणि शर्मा रेग्मी ________________

शोधनिर्देशक हस्ताक्षर

सहप्राध्यापक गोविन्दराज विनादी ________________

बाह्य परीक्षक हस्ताक्षर

१५ मार्च २०१२

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, भरतपुर, नेपाली विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका छात्र विकास गौतमले **जगदीश घिमिरेको साबिती उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । परिश्रम र लगनशीलतापूर्वक तयार पारिएको प्रस्तुत शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

३ फरवरी २०१२

____

कपिलमणि शर्मा रेग्मी
सहप्राध्यापक
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली विभाग
भरतपुर, चितवन

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत **जगदीश घिमिरेको साबिती उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनको लागि वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पसका सहप्राध्यापक श्री कपिलमणि शर्मा रेग्मीको प्राज्ञिक निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्नो अति व्यस्त समयमा पनि प्रस्तुत शोध विषयमा उपयुक्त सल्लाह र मार्गदर्शन एवं शोध सामग्रीहरू समेतको अवसर जुटाई अमूल्य समय, सुझाव एवं प्रेरणा दिई मार्गदर्शन गर्नु हुने आदरणीय गुरुप्रति म हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । शोध तयार पार्ने क्रममा सल्लाह, सुझाव र प्रेरणा दिनु हुने वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभागका विभागीय प्रमुख प्रा.डा. नारायणप्रसाद खनालज्यू एवं सम्पूर्ण गुरुवर्गहरूप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा मलाई व्यस्त समयमा पनि सहयोग गर्ने साथी श्री नारायण खनालप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । साथै प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आवश्यक पर्ने सामग्री उपलब्ध गराउनुका साथै सामग्री सङ्कलनको बाटो देखाइदिने रामेछाप निवासी श्री दिनेशराज सत्यालप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शैक्षिक विकासको बाटोमा सधैं प्रेरणा दिई मार्गदर्शन गर्ने मावली हजुरआमा श्री मनरूपा पन्थीप्रति अत्यन्तै ऋणी छु । मेरो लालनपालन, पठनपाठन विषयलाई आफ्नो सर्वस्व ठान्ने पिता श्री विष्णुराज गौतम र ममतामयी माता मायादेवी गौतमप्रति आभारी छु । यसका साथै अध्ययनको लागि उपयुक्त वातावरण सृजना गरिदिने मेरी जीवनसङ्गिनी मीना ज्ञवालीलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा अफिसमा सहयोग गर्ने मित्र श्री धनपत यादव, अमृत कहार, खोमराज सापकोटा, गोकुल गिरी, अजुर्न गिरी, नारायण सुवेदीलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । यस शोधपत्रलाई छिटोछरितो र सहजरूपमा टङ्कन गर्ने कालिका कम्प्युटर सर्भिस, नारायणगढका श्री महेश पौडेललाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अत्यमा यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि., वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभागसमक्ष पेस गर्दछु ।

विकास गौतम

नेपाली विभाग

वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस

भरतपुर, चितवन

३ फरवरी २०१२

विषयसूची

परिच्छेद : एक

शोधपरिचय

१.१ शोध विषयको परिचय	१
१.२ समस्याकथन	२
१.३ शोधकार्यका उद्देश्यहरू	२
१.४ पूर्वकार्यको विवरण र समीक्षा	३
१.५ अध्ययनको औचित्य र महफ्व	१४
१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन	१५
१.७ सामग्री सङ्कलन	१५
१.८ शोधविधि	१५
१.९ शोधपत्रको रूपरेखा	१५

परिच्छेद : दुई

जगदीश घिमिरेको साहित्यिक रचनाधर्मिता

२.१ विषयप्रवेश	१७
२.२ जगदीश घिमिरेको सङ्क्षिप्त जीवनी	१८
२.२.१ जन्म र बाल्यकाल	१८
२.२.२ शिक्षा	१८
२.२.३ पारिवारिक जीवन र आर्थिक अवस्था	१९
२.२.४ स्वास्थ्य अवस्था	१९
२.२.५ भ्रमण तथा सम्मान र पुरस्कार	१९
२.३ जगदीश घिमिरेको व्यक्तित्वका विविध पक्षहरू	२०
२.३.१ साहित्यिक व्यक्तित्व	२०

२.३.१.१ कथाकार व्यक्तित्व २१

२.३.१.२ उपन्यासकार व्यक्तित्व २१

२.३.१.३ कवि व्यक्तित्व २१

२.३.१.४ नाटककार व्यक्तित्व २२

२.३.१.५ निबन्धकार व्यक्तित्व २२

२.३.१.६ अनुवादक तथा समालोचक व्यक्तित्व २३

२.३.२. साहित्येतर व्यक्तित्व २३

२.३.२.१ लेखक व्यक्तित्व २४

२.३.२.२ पत्रकार व्यक्तित्व २४

२.३.२.३ राजनैतिक व्यक्तित्व २४

२.३.२.४ सामाजिक व्यक्तित्व २५

२.४ साहित्यिक यात्रा २६

२.४.१ साहित्य सिर्जनाको प्रभाव र प्रेरणा २७

२.५ निष्कर्ष ३०

परिच्छेद : तीन

आधुनिक नेपाली उपन्यासको विकासक्रममा साबिती उपन्यास

३.१ साबिती उपन्यासको युगीन पृष्ठभूमि ३२

३.२ दादावादको परिचय ३३

३.३ साबितीमा निहित दादावादी स्वर ३४

३.४ राजनैतिक अवस्था ३५

३.५ आर्थिक अवस्था ३६

३.६ सामाजिक अवस्था ३७

३.७ शैक्षिक अवस्था ३७

३.८ आधुनिक नेपाली उपन्यासको विकासक्रममा साबिती ३८

३.९ निष्कर्ष ४२

परिच्छेद : चार

औपन्यासिक तफ्वका आधारमा साबिती उपन्यासको अध्ययन

४.१ औपन्यासिक तफ्व ४३

४.१.१ कथावस्तु ४४

४.१.२ चरित्रचित्रण ४५

४.१.३ परिवेश ४६

४.१.४ दृष्टिबिन्दु ४७

४.१.५ उद्देश्य ४८

४.१.६ द्वन्द्व ४९

४.१.७ भाषाशैली ४९

४.२ साबिती उपन्यासको विश्लेषण ५१

४.२.१ शीर्षक ५२

४.२.२ साबिती उपन्यासको कथावस्तु ५२

४.२.३ साबिती उपन्यासमा चरित्रचित्रण ५५

४.२.४ साबिती उपन्यासमा परिवेश ५६

४.२.५ साबिती उपन्यासमा दृष्टिबिन्दु ५८

४.२.६ साबिती उपन्यासको उद्देश्य ५८

४.२.७ द्वन्द्व ५९

४.२.८ साबिती उपन्यासको भाषाशैली ६०

४.२.९ साबिती उपन्यासको संरचना ६१

४.२.१० साबिती उपन्यासमा संवाद ६१

४.२.११ साबिती उपन्यासमा बिम्बप्रतीक ६२

४.२.१२ साबिती उपन्यासको निष्कर्ष ६३

परिच्छेद : पाँच

साबिती उपन्यासको प्रवृत्तिगत विश्लेषण

५.१ साबिती उपन्यासमा आलोचनात्मक यथार्थवादी प्रवृत्ति ६५

५.२ साबिती उपन्यासमा विसङ्गतिवादी प्रवृत्ति ६६

५.३ साबिती उपन्यासमा सामाजिक यथार्थवादी प्रवृत्ति ६७
५.४ साबिती उपन्यासमा प्रयोगवैचिफ्य प्रवृत्ति ६८
५.५ साबिती उपन्यासमा नारीपात्रका भूमिकाको अभाव ६९
५.६ साबिती उपन्यासमा बिम्ब र प्रतीकको रहस्यमय प्रयोग ७०
५.७ साबिती उपन्यासमा विकृतिप्रति व्यङ्ग्य ७१
५.८ साबिती उपन्यासमा प्रगतिशीलता ७२
५.९ साबिती उपन्यासमा नवीनतम भाषाशैलीको प्रयोग ७३
५.१० निष्कर्ष ७४

परिच्छेद : छ

उपसंहार

६.१ पृष्ठभूमि ७७
६.२ पहिलो परिच्छेदको निष्कर्ष ७७
६.३ दोस्रो परिच्छेदको निष्कर्ष ७८
६.४ तेस्रो परिच्छेदको निष्कर्ष ७८
६.५ चौथो परिच्छेदको निष्कर्ष ७८
६.६ पाँचौं परिच्छेदको निष्कर्ष ७९
५.७ निष्कर्ष ८०

सन्दर्भसामग्रीसूची ७२